

Відгук

на дисертацію Шаповал Надії Володимирівни

«Деструктивність влади як соціально-філософська проблема», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Від стародавніх часів аж до наших днів не припиняються дискусії щодо сутності влади, а багато хто з філософів відносить ці дискусії до вічних проблем, які піднімаються і вирішуються практично кожним поколінням людей. Тож проблеми влади, які пов'язані з питаннями її джерела, структури, форми та засобу встановлення, зміни та удосконалення принципів і законів її функціонування, не можуть бути байдужими жодній людині, незалежно від того яке місце у соціальній ієрархії вона займає, володарююче або підвладне. Крім того, як зазначає дисертантка, «наявність двох рівнів влади: конструйованої людьми теоретичної моделі влади соціального цілого та мінливої за складом, діючої на практиці влади, вимагає здійснення регулярної філософської рефлексії на предмет появи в них деструктивних аспектів» [с. 6].

Влада посідає надзвичайно важливе місце й у структурі зарубіжної та вітчизняної соціальної філософії, адже без наукових досліджень неможливо здійснювати її на практиці. Однак, як зазначає французький філософ А. Кожев для соціальної філософії «цікавим є те, що поняття та проблема Влади досить мало досліджені. Займалися преш за все питаннями передачі Влади та її походження, але сама сутність цього феномена рідко привертала увагу. Тим не менш, цілком очевидне, те що неможливо розглядати політичну владу ..., не маючи уявлення про Владу як таку. Тому необхідно хоча б попереднє дослідження поняття Влади...» [Кожев А. Понятие Власти. – М.: Праксис, 2006. – С. 7]. Розділяючи таку думку російський філософ В.Г. Ледяєв вважає, що «...вітчизняній соціально-філософській та політологічній літературі з проблем

влади не вистачає перш за все чіткості і ґрунтовності у визначенні самого змісту поняття влади і уточненні його об'єму та виду» [Ледяев В. Г. Власть: концептуальний анализ. Автореферат: сайт URL: <http://www.dissercat.com/content/vlast-kontseptualnyi-analiz>]. Погоджуючись з думками цих філософів, дисертантка поставила за мету сформулювати та обґрунтувати необхідність теоретичної конструкції влади як методологічної основи і критерію філософського вирішення проблем деструктивності влади на теоретичному і практичному рівнях із розкриттям ролі мети у створенні і реалізації владних конструкцій. Ця мета вдало втілена у назві дисертації: «Деструктивність влади як соціально-філософська проблема». Важливість обраної теми авторка також ілюструє зверненням до вітчизняних реалій. Так вона пише, що майже тридцять років Україна перебуває на шляху трансформацій суспільства і держави, реформуючи різні сфери суспільного життя та державного управління. Між тим результати маловтішні. Це пов'язане з деструктивними проявами влади (злочинні схеми і оборудки, корупція, бездіяльність, збройні конфлікти і протистояння, громадянська війна і революції, сепаратизм і тероризм, тоталітаризм та ін.). Все це робить вирішення проблеми деструктивності влади актуальним та необхідним. Як зазначає дослідниця: «Перша частина зазначеної теми, якщо її відокремити від другої, спонукає до розгляду деструкцій владної конкретики, між тим друга – вимагає філософської рефлексії влади, осмислення всезагальної основи владної деструкції, послідовне розгорнення якої дозволить отримати не лише теорією, а і метод дослідження різноманіття конкретних проявів владних деструкцій» [с. 22-23].

Для реалізації такої мети авторка виокремила декілька дослідницьких завдань серед яких, на наш погляд, особливої уваги заслуговують наступні: 1) аналіз сучасних підходів у розумінні сутності влади, уточнення поняття «деструктивність» і межі його застосування щодо влади; 2) обґрунтування теорії ідей в якості методологічної основи філософського осмислення влади; 3) розкриття в загальній формі механізм формування і функціонування влади та

прояви її деструктивності на рівні суспільних відносин і суспільних зв'язків. Вирішення цих завдань у площині сучасної соціальної філософії допомогло дисертантці заявити про те, що «представлена робота є першим в українській соціально-філософській думці комплексним дослідженням, в якому сформульовано і обґрунтовано філософську концепцію теоретичного конструкту влади як методологічної основи і критерію вирішення проблем деструктивності влади соціальних цілісностей» [с. 25-26].

Власне такі завдання, на наш погляд, і визначили побудову структури дисертації, яка зумовила застосування цілої низки методів: метод дихотомічного поділу, порівняльно-історичний метод, герменевтичний та системно-структурний методи, метод сходження від абстрактного до конкретного. Крім того, як зазначає дисертантка, в якості методологічних засобів у дисертаційному дослідженні використовувались критичне мислення та закони і категорії діалектики.

Слід відмітити, що рецензоване дослідження відзначається глибоким проникненням думки автора у проблему особливостей деструктивності влади взагалі, її поширенням, і впливом на подальші наукові розробки соціально-філософських проблем утворення, організації нових владних систем та виявлення деструктивних аспектів діючих влад.

Цілком логічним є початок руху дослідницької думки автора саме з обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження влади. Дисертантка виявляє блискучу соціально-філософську ерудицію, вибудовуючи текст першого розділу, в якому аналізуються основні традиції філософського осмислення концепту влади, уточняється зміст понять «деструктивність» та «філософська проблема». Проаналізувавши у підрозділі 1.1. вчення про владу різних філософів ХХ-ХХІ ст. авторка виявила дві стійкі тенденції в розумінні сутності влади: «загально-понятійну» та «конкретно-видову». Представники першої (П. Моррісс, Т. Парсонс, О. Кожев, М. М. Кейзеров, В. Г. Ледяєв та інші) – вважають, що пізнання влади повинно починатися з визначення поняття влади як такої, з подальшим осмисленням різноманіття її конкретних проявів та

форм через призму отриманого поняття. Представники другої (М. Дюверже, У Коноллі, С. Льюкс, М. Фуко, Е Тоффлер, Н. Луман, Е. Канетті та інші) – з різних причин заперечують доцільність і можливість визначення поняття влади і зосереджуються на описуванні конкретних її проявів, а також засобів, механізмів владарювання. Однак, підсумовуючи дослідниця пише: «Представлені в розглянутих дослідженнях влади традиції формування концепту «влади», умовно зазначимо їх як «загально-понятійна» та «конкретно-видова», мають свій сенс і свою цінність, однак не придатні для нашого дослідження» [с. 51]. У підрозділі 1.2. дуже ґрунтовно з потужною текстуально-сисловою напругою, залучаючи вчення З. Фрейда, С. Шпільрейна, К.Г. Юнга, Е. Фромма, К. Хорні, М. Гайдеггера та ін., дисертантка досліджує зміст та застосування поняття «деструктивність». Під деструктивністю дослідниця, розуміє «порушення і / або руйнування певних структур фізичної, психологічної, соціальної або духовної природи під впливом діяльності людини. Під вплив деструктивності можуть потрапити: 1) структури людського тіла; 2) соціальні зв'язки і відносини; 3) духовні сторони людського життя» [с. 63]. У підрозділі 1.3. дисертантка зазначає, що деструктивність у зв'язці із конструктивністю, набуває сенсу як актуальна соціально-філософська проблема. Як пише дисертантка: «... деструктивність влади на філософському рівні має розглядатись як проблема певного конструкту влади, що виникає з появою внутрішніх та зовнішніх невідповідностей. Внутрішніх – суперечностей між частками змісту або між змістом та метою утворення владного конструкту, що з'являються під час його створення чи при внесенні змін; зовнішніх – суперечностей між призначенням та реальним застосуванням влади чи незастосування її взагалі або порушенням меж застосування» [с. 78]. Саме на цій основі авторка розробила той теоретико-методологічний конструкт, який у подальшому дав їй можливість вибудувати дискурс другого і третього розділів, зреалізувати тим самим найголовніші із заявлених завдань.

Щодо першого розділу в цілому, то його зміст, особливо розгляд сучасного досвіду осмислення влади у поєднанні з деструктивністю, виглядає

логічно та підсилює ту текстуально смислову напругу, яка була відмічена нами вище і яка не тільки утримує читача в очікуванні обґрунтованих висновків (це, звісно, важливо), але й налаштовує на сприйняття деструктивності влади на філософському рівні як проблеми певного конструкту влади, що виникає у формі внутрішньої суперечливості між елементами його змісту у процесі створення теоретичної моделі (проекту) або у формі різноманітних відхилень при її практичній реалізації. Таким чином, перше завдання, яке поставила дисертантка повністю виконане. Здійснено своєрідне аналітичне розчищення теоретико-методологічної площини для розбудови того ґрунтового дискурсу, який задекларований авторкою, в якості проекту.

У 2-му розділі аналізуючи філософські погляди Платона, Дж. Локка, Р. Декарата, І. Канта, Г. Гегеля на зміст поняття «ідея», дисертантка пише, що «для здійснення філософської рефлексії влади буде використано поняття ідеї, зміст якого розвивався в філософії об'єктивно-ідеалістичного спрямування, що дозволить перейти в нашому дослідженні від понять-дефініцій влади, до понять-ідей влади...» [с. 86]. Вихідною для цього розділу є теза, що ідея влади як поняття розуму дозволить зрозуміти причини і форми прояву деструктивності влади в соціальному цілому. Особливої уваги заслуговують останні абзаци 1-го підрозділу, де авторка підсумовує: «... ідея влади є поняття розуму про форму влади як цілісного утворення, в якому мета, принципи та закони – його складові частини, мають бути не просто механічно узгоджені, являючи собою цілісний конструкт влади, а й архітектонічно узгоджені, тобто так, щоб мета її побудови була вихідним простим началом, «архе», що розгортається у складний розгалужений зміст ідеальної конструкції влади» [с. 88]. Далі дисертантка пише: «... ідея влади... має три взаємопов'язані іпостасі: вона є *теоретичним конструктом* влади як цілісне утворення; вона є *методом* реалізації цього конструкту...; вона є *критерієм* при здійсненні філософської рефлексії діючої влади на предмет її деструктивності...» [Там само].

У підрозділі 2.2. Спираючись на теоретичні моделі влади Платона,

Аристотеля, Т. Гоббса та Дж. Локка авторка проаналізувала деструктивні аспекти ідеї влади. Вона пише, що «ідеї влади в теоретичних конструкціях Платона та Аристотеля заклали антропний напрямок, де загальна влада постає як соціальна сила забезпечення благого життя для всіх підвладних їй елементів, створюючи соціальну цілісність, яка є необхідною загальною умовою благого життя кожного її елементу, в межах якої не припустимо все те, що порушує благо життя кожної окремої одиниці цілого. Ідеї влади в теоретичних конструкціях Гоббса і Локка заклали анантропний напрямок, в крайньому (Гоббс) і помірному (Локк) варіантах, де влада постає як соціальна сила забезпечення загального блага соціального цілого, уособленням якого стає сама влада, з необмеженим, в крайньому варіанті, і обмеженим в помірному, використанням підвладного людського ресурсу, без урахування одиничного блага його часток» [с. 132-133]. На основі такого аналізу авторка підсумовує, що наведені теоретичні конструкції влади мають свою ідею влади, яка відповідає власній меті, змісту та принципам, а тому в них майже відсутні деструктивні аспекти.

Що стосується підрозділу 2.3., то в ньому стверджується, що влада є невід'ємною властивістю суспільства, яку обумовлює взаємодія нерівних. Нерівність, як вважає дисертантка, пов'язана з тим, що в суспільстві існує два рівні людських взаємодій: індивідуальний та зовнішній. На індивідуальному рівні взаємодій нерівність майже відсутня, тому там «не виникає потреби ні у виробленні ідеї влади як поняття розуму про владне ціле, ні у використанні готової теоретичної конструкції влади, оскільки взаємодія суб'єктів на ньому не досягає необхідного рівня взаємопроникнення» [с. 113]. А на зовнішньому рівні вже з'являється реальна нерівність та необхідність у виробленні ідеї влади, і використанні теоретичної конструкції влади для пояснення її деструктивності. Далі дисертантка описує форми прояву деструктивності влади, які пов'язані з відхиленням реальної влади від її теоретичної моделі. До таких деструктивних форм, на думку дослідниці, відносяться: панування, дискреція, свавілля, корупція, безвідповідальність, тоталітаризм, узурпація та симуляція влади.

Таким чином, в другому розділі як і в першому дисертантка продемонструвала прекрасний стиль викладу матеріалу, глибоку історико-філософську та соціально-філософську ерудицію, оригінальне розв'язання другого та третього завдань, які були задекларовані у вступі.

Завершенням розгортання дисертаційного дискурсу є 3-й розділ. Якщо у 1-му та 2-му розділах авторка розкрила методологію розуміння сутності деструктивності влади як соціально-філософської проблеми, то у 3-му розділі піддається рефлексії соціальне явище симуляції, з тим, щоб дослідити його зв'язок і вплив на процеси деструктивності влади. Крім того в цьому розділі аналізується модель державної влади України, конструкція якої закріплена в Конституції України, на предмет виявлення в ній деструктивних аспектів у формі симуляції.

У підрозділі 3.1. на основі дослідження робіт таких сучасних філософів як Ж. Дельоз та Ж. Бодрійяр розкривається сутність двох протилежних теорій симулякрів. Тут дисертантка демонструє достатньо глибоку наукову здатність аналізувати філософські побудови вище зазначених філософів та виявляти ті аспекти, в яких ці мислителі безпосередньо зверталися до проблем деструктивності влади або ж висловлювали соціально-філософські погляди дотичні до цієї проблематики. Авторка звертає увагу на те, що сьогодення – це «ера тотальної симуляції та симулякрів, ера деструкцій, ера руйнування упорядкованості, руйнування розрізненості оригіналів і копій заради «творчого хаосу», уособленням якого стають симулякри (Дельоз). Влада симулякру – це влада обману, який укорінений в нерозрізненості між симптомом хвороби «створеним» і симптомом «аутентичним», між штучною операційною реальністю і «аутентичною» реальністю (Бодрійяр)» [с. 159]. Дослідивши теорії симулякрів, дисертантка, як нам здається, віддала перевагу теорії симулякрів Ж. Бодріяра. Далі вона, озброївшись теорією ідей та теорією симулякрів, застосувала їх в якості альтернативних методологічних основ філософської рефлексії конституційно закріпленої державної влади сучасної України» [с. 162].

Усвідомлюючи, що в межах кандидатської дисертації не можна здійснити рефлексію теоретичної моделі державної влади України в усій її глибині і повноті, дисертантка у підрозділі 3.2. зупинилася на висвітленні лише деяких філософських проблем конституційного рівня, пов'язаних з конструкцією державної влади в Україні. У цьому останньому підрозділі дослідниця також виявляє відмічену наукову ерудицію, яка дає їй змогу зазначити, що в основу конструкту державної влади України як загально-соціальної влади було закладено антропний підхід. В якості основних конституційних принципів розбудови державної влади закріплено: принцип народного встановлення влади, принцип розподілу державної влади, принцип верховенства права, які формально відповідають визначеній меті. Однак більш детально дослідивши Конституцію України дисертантка фіксує розбалансованість державної влади, яка призвела до появи симулякру влади – деструктивної державної влади. Як вона пише: «Це є серйозною філософською проблемою державної влади в Україні, вирішення якої лежить не в площині «перезавантаження влади» черговою рокіровкою «коаліції та опозиції» чи «пошуком нових обличч» на владні посади. Потрібна серйозна кропітка філософсько-правова робота над конструктом державної влади України, щодо його збалансованості, але не на основі узгодженості владно-партійних інтересів, а приведенні його конкретного змісту та основних принципів у відповідність до проголошеної загально-соціальної мети – людина, її права і свободи є найвищою соціальною цінністю, заради якої створюється державна влада і будується держава» [с. 176].

Якщо співставити зміст рецензованого дослідження з накопиченими соціальною філософією теоріями влади, то в ньому ми виявили багато нових аспектів, в яких набуває якісно нового значення здавалося б вже відрефлектоване знання. На нашу думку, це стало можливим завдяки тому, що дисертантка вдало застосувала критичне мислення та закони і категорії діалектики.

Завершуючи аналіз тексту дисертації слід відмітити, що дисертантці вдалося запропонувати загальний теоретичний конструкт влади та на його

основі зрозуміти її деструктивність. У дисертаційній роботі простежується чітка логіка викладу. Філософські роздуми авторки супроводжуються елементами конкретної полеміки з вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Поставлена мета реалізується у виконанні завдань задекларованим дисертанткою, які, в свою чергу, відповідають заявленим положенням наукової новизни та підводять до обґрунтованих висновків. Дисертація містить у собі значний науково-методологічний потенціал, здатний сприяти виокремленню нових аспектів дослідження феномену влади. Авторська позиція виявилася методологічно продуктивною. Очевидно у цьому і полягає сенс наукової творчості. Дисертантці вдалося створити та оформити, згідно з вимогами, оригінальний текст, який відповідає провідним інтенціям сучасної філософської рефлексії. Таким чином, можна констатувати, що Н.В. Шаповал здійснила ґрунтовний соціально-філософський аналіз абстрактного теоретичного конструкту влади та застосувала його в якості методу та критерію виявлення деструктивних аспектів в конкретній теоретичній моделі влади, закріпленої Конституцією України.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації. Результати достовірні та знайшли своє відображення в опублікованих працях та апробації на конференціях різного рівня. Отримані результати можуть бути використані у навчальному процесі, а також для підготовки навчальних матеріалів для загальних і спеціальних курсів з філософії, філософії права, соціальної філософії, політичної філософії, філософських проблем деструктивності влади.

Позитивно оцінюючи представлену роботу вважаємо за необхідне вказати на деякі виявлені недоліки:

По-перше, важко погодитись з тим висновком, що «народ має створити упорядковану, збалансовану владу, через спеціально утворений для цього тимчасовий орган (Конституційну асамблею тощо), закріпивши її конструкцію в Конституції і встановивши конституційну заборону як на її зміни з боку держави та її посадових осіб, так і на вихід за встановлені Конституцією владні

повноваження, з обов'язковою відповідальністю за порушення за принципом «чим вища влада, тим суворіша міра відповідальності» [с. 189]. Це, скоріше, – побажання, а не дійсний порядок речей, мета, до якої неблизький шлях. Процедури, які б дозволили народу самостійно створювати владу вже давно обговорюються, але до їхньої повної реалізації, навіть у тих країнах, які першими ступили на шлях демократії, ще далеко. Підтвердженням цього є постійно зростаючий рівень нерівності у світі, де економічно і політично розвинені країни Північної Америки та країни Західної Європи – займають перші позиції.

По-друге, авторка лише побіжно говорить про легітимацію влади, але цей процес, на наш погляд, дуже важливий для подолання деструктивності влади, було б доцільно розкрити його зміст детальніше.

По-третє, не зовсім обґрунтованим є твердження, що «важливий демократичний принцип верховенства права, призначення якого полягає у тому, щоб поставити діяльність держави в правове поле, яке визначається конституційними правами і свободами людини і громадянина, в українських реаліях втрачає сенс» [с. 170]. Але згідно рейтингу верховенства права 2019 року, результати якого оприлюднені на сайті міжнародної неурядової організації World Justice Project, Україна посідає 77-у позицію серед 126 країн світу. Наша країна в рейтингу опинилася між Таїландом і Сербією. За даними експертів організації, порівняно з попередніми оцінками, Україна піднялася на чотири позиції, і є сьомою з 13 країн регіону (Східна Європа і Центральна Азія).

По-четверте, у списку використаних джерел міститься 30 джерел написаних англійською мовою, але в тексті дисертації ми майже не знаходимо посилань на ці джерела, тому хотілося б побажати дисертантці більше використовувати соціально-філософську літературу на іноземній мові.

По-п'яте, не скрізь у тексті вказуються джерела, на які спирається виклад думок, тому виникає питання: «Чи це міркування певного дослідника переказані автором, чи результат її самостійного дослідження першоджерел?»

Однак ці зауваження не впливають суттєво на загальну високу оцінку роботи, ніскільки не применшують її наукової та практичної цінності. Таким чином, є всі підстави зазначити, що теоретичним рівнем дослідження та отриманими результатами дисертація Шаповал Надії Володимирівни «Деструктивність влади як соціально-філософська проблема» відповідає пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 р., а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

**Офіційний опонент,
кандидат філософських наук, доцент
Український державний університет
залізничного транспорту (м. Харків)
доцент кафедри філософії та соціології**

І. В. Толстов

Особистий підпис
свідчую _____ 20 __ р.
завідуючий канцелярією
УкрДУЗТ

Толстов І.В.
